

Lezen en schrijven met Sinterklaas

De sinterklaastijd biedt bij uitstek gelegenheid om in te spelen op de beginnende geletterdheid van kinderen. Verlanglijstjes, liedjes, rijmpjes en persoonlijke post van en naar Sint kunnen zinvolle aanleidingen zijn om met kleuters over geschreven taal te praten. Veel kansen liggen voor het oprapen, alleen moeten leerkrachten ze wel herkennen. In het project *Geletterdheid* van het Expertisecentrum Nederlands verkennen leerkrachten deze kansen met hun kleuters.

Leerkrachten zijn in het project *Geletterdheid* van het Expertisecentrum Nederlands gericht op het ontlocken van schrijfgedrag bij kleuters en bijvoorbeeld het stimuleren van het fonologisch en fonemisch bewustzijn binnen taalspel. Zij proberen activiteiten te ontwerpen waarin schrijfgedrag en taalspel voor kleuters functioneel en betekenisvol zijn. De interacties rond geschreven taal zijn een belangrijk aandachtspunt bij activiteiten. Wat is er voor nodig om actieve betrokkenheid bij kleuters te ontwikkelen? Hoe raken zij geïnteresseerd in geschreven taal? Het veronderstelt bepaalde leerkrachtvaardigheden, dat blijkt steeds weer. Hieronder volgt een uitgebreide observatie en enkele voorbeelden van activiteiten rond het feest van Sinterklaas.

ONVERWACHTE POST

's Ochtends vroeg in groep 1/2 van

Renate. Vierentwintig paar ogen kijken haar verwachtingsvol aan. Buiten hangt nog de schemer van de ochtend, maar binnen is het gezellig licht. De laatste ouder neemt afscheid door te wuiven achter het raam. De kinderen lijken het nauwelijks te zien, geïnteresseerd als ze zijn in hetgeen Renate omhoog houdt. Ze lijkt het zelf ook spannend te vinden. Het is een enveloppe. Renate gaat met haar vingers van links naar rechts over de letters, terwijl ze de tekst langzaam voorleest. Dat is wat! Zomaar een brief van Piet? De opwinding is voelbaar in de groep. Voorzichtig opent Renate de enveloppe en haalt er een brief uit.

Dit staat erin:

Lieve kinderen,

ik heb een jaar niet meer gerijmd
en nu weet ik niet meer hoe dat moet.
ik wilde een gedicht schrijven voor Joop
kunnen jullie het afmaken voor mij??
dank je wel,

de verdrietige rijmpiet.

Weer leest Renate al aanwijzend de tekst voor. Het probleem van deze verdrietige rijmpiet lijkt de kinderen wel duidelijk. Maar wie is toch die Joop? In deze klas zit geen Joop. Sommigen denken dat het een andere Piet zou kunnen zijn. Andere kinderen gaan niet mee in die veronderstelling. Samen met Renate stellen ze uiteindelijk vast dat het waarschijnlijk om een onbekend kind moet gaan, misschien wel uit een andere klas.

De enveloppe blijkt nog meer verrassends te bevatten: het gedicht waaraan 'verdrietige rijmpiet' al begonnen is en waarvoor hij de hulp van de kinderen heeft ingeroepen.

Het ziet er zo uit en het staat op een groot vel papier.

beste joop

*ik zag jou staan langs de kant
toen sint aankwam in...*

*en ik zag met een lach
dat jij zwaaide met een...*

ik dacht:

wat lief dat joop op ons...

daarom krijg jij

een kado van ...

het is snoep

het heeft de kleur van...

het is geen drop

eet maar lekker ...

groetjes van de rijmpiet

Dat is wel een erg lang verhaal, vindt iedereen. De meeste kinderen hebben snel door dat op de puntjes woorden ontbreken. Een aantal roept al enkele woorden die ingevuld moeten worden. Anderen zie je nadenkend en niet begripend kijken naar de brief op de schrijfezel die Renate hanteert. Het erbij zijn, toekijken en meeluisteren heeft voor deze kinderen voorlopig voldoende ontwikkelende waarde. Woorden als *Nederland* ('Een lang woord, hoor?!'), *vlag* en vooral *poep*, hebben enthousiaste reacties tot gevolg. Renate zegt dat ze het heel knap vindt dat de kinderen al zoveel rijmwoorden kunnen vinden. Ze spreken af om het gedicht voor de rijmpiet later op de dag te gaan afschrijven met de kinderen die dat graag willen.

RIJMWOORDEN VERZAMELEN

Rondom de schrijfezel scharen zich Renate en tien kinderen. Eigenlijk zouden ze allemaal wel bij het schrijven van het gedicht willen zijn. Daarom heeft Renate

met hen afgesproken dat ze het gedicht straks met het resterende deel van de groep nog eens zal doen. Tevreden gesteld gaat de rest van de kinderen even zelfstandig werken. Hier en daar zie je dat ze toch hun oren gespist houden.

Op een apart vel noteert Renate de rijmsuggesties van de kinderen. Af en toe roept ze hulp in bij het zoeken naar de letters van het betreffende rijmwoord. Stéphanie en Bart blijken bereid en in staat al vergelijkend de woorden op de puntjes in te vullen in het gedicht van Piet. Dat gaat er zo uitzien:

beste joop,

ik zag jou staan langs de kant
toen sinter aankwam in het land
en ik zag met een lach
dat jij zwaaide met een vlag.

ik dacht:

wat lief dat jooop op ons weg

daarom krijg jij mij

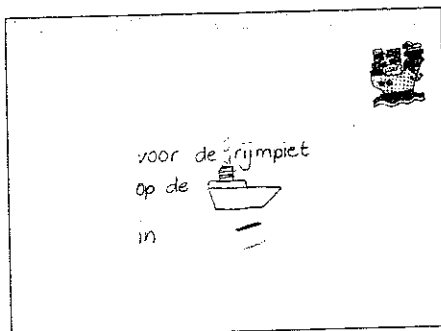
het is snoep
en heeft de kleur van

het is geen drop
eet maar lekker op

groetjes van de rijmpiet

Lief paard, ik ga donderdag naar de ballet en dan ga ik naar Sinterklaas

Rachel ontdekt dat *vlag* en *wacht* bijna hetzelfde klinken, maar er heel anders uitzien en dat het idee *Nederland* is ingewisseld voor *in het land*. De kleuters schijnen heel tevreden en vergenoegd over het resultaat. Langzaam lezend laat Renate nog eens horen hoe hun werkstuk nu klinkt, terwijl ze haar voorlezen al aanwijzend begeleidt. Ze sluit af met de uitnodiging aan de kinderen eens na te denken over hoe ze dit gedicht nou weer in handen van rijmpiet kunnen brengen.

ren van onze klas. Dan weet rijmpiet wie de brief aan hem heeft gestuurd en wie het gedicht heeft afgemaakt.' Met een tafelgroep gaat Renate werken aan de brief die in deze enveloppe moet komen. Ze nodigt vijf kinderen uit een tekst te bedenken die zij dan op een vel papier op haar schrijfzels voor de kinderen schrijft. Hardop lezen terwijl je schrijft, leidt automatisch tot praten in lettergrepen.

De tekst gaat er zo uitzien:

lieve rijmpiet
ik vind dat zwarte piet
hier moet komen
dan kun je leren
rijmen.

groetjes van
de kinderen van
juf renate in
schimmen

POST VERZENDEN

Nu het gedicht voor rijmpiet af is, weten veel kinderen dat je het naar hem kunt sturen. 'Dan moet je het in een enveloppe doen.' Een enkeling denkt dat je daarvoor dezelfde enveloppe kunt gebruiken als waarin de brief en het gedicht zijn binnengekomen. Dat lijkt niet zo'n goed idee, vindt het merendeel van de groep, want 'op die enveloppe staat onze school en dan komt-ie misschien weer hier terug'. Tom roept: 'Er moet wel een postzegel op.' Het probleem wordt steeds ingewikkelder.

In een samspraak met Renate wordt uiteindelijk besloten het adres met gebruik van beeldtaal op de enveloppe te zetten. De rood-wit-blauwe vlag verwijst naar Nederland. Renate introduceert het begrip 'afzender'. 'Dat zijn wij, de kinde-

De tekst staat symbool voor het gevoel van eigen kunnen, van trots op het vermogen zo'n gedicht al rijmend af te maken. De kinderen bieden rijmpiet hun diensten aan en stellen hem in feite gerust: kom maar bij ons, dan zullen we je helpen. Ter afsluiting biedt Renate de kinderen enkele keuzemogelijkheden:

- Wie zou de brief willen overschrijven?
- Is er iemand die hem wil typen?
- Is er een kind die hem misschien wil tekenen?

Vooraf voor overschrijven zijn er gegadigden te vinden.

'Dat is een lange zin,' zegt Renate. 'Ik vind dat Zwarte Piet hier moet komen en eens kijken hoe jullie dat gaan doen.' Een aantal kinderen maakt een prachtige tekening waarop rijmpiet staat afgebeeld. Het zal een dik pakket worden, deze brief.

Teken- en schrijfproductie van Dennis

Het voorbeeld illustreert hoe een simpel verzoek om hulp aanleidingen biedt tot betekenisvolle communicatie rond geschreven taal en tot leerervaringen bij kinderen. Kinderen zijn zeer gemotiveerd om bij het probleem van de rijmpiet te helpen. En dat de activiteit voor hen nog niet is afgelopen, blijkt de volgende morgen.

NOG MEER VERZEN

Het is eigenlijk wel jammer vinden de kinderen de volgende dag in het nagesprek met Renate, dat wel de rijmpiet maar niet de Sint een brief van hen krijgt. Renate vraagt hoe ze dat dan zouden kunnen doen. Drie kinderen willen met haar aan de slag gaan om een rijm te maken. Drie anderen willen een liedje tekenen. Renate stelt voor er dan de titel van het liedje boven te schrijven. Ze zal die voor de kinderen opschrijven op een kladpapiertje. Het vers gaat er uiteindelijk zo uitzien:

hoi sinterklaas en zwarte piet

*wat leuk dat jullie hier zijn
dat vinden wij zo fijn
het paard is ook lief
daarom geven wij een brief
en voor sint en zijn pietje
zingen wij een liedje*

*dag sinterklaas
met je lieve pieterbaas*

Gesprekken met kinderen als middel voor actief (taal)leren

Alleen de eerste zin werd door Renate aangeboden.

Het liedje *Sinterklaasje kom maar binnen met je knecht* wordt door Dennis heel mooi getekend en geschreven.

Het proces van het ontstaan van vers en tekening is de moeite waard om nog eens nader onder de loep te nemen.

Het geheel start aan de schrijfzeel. Renate bespreekt met de kinderen waarom die nodig is.

De kleuters snappen wel dat je met die letters en woorden hun gedachten en bedenksels kunt vasthouden. En als Renate het in het groot opschrijft, kan iedereen goed meekijken.

Het gaat natuurlijk niet alleen om de rijmwoorden, legt Renate uit. Het moeten zinnen worden van meer woorden en die zinnen maken het verhaal dat ze gaan verstoren. De schrijfzeel nodigt uit tot schrijven. De kinderen zien meteen hoe hun vers eruit gaat zien. Maar, wat we in het vers zeggen, moeten we ook doen:

(...) het paard is ook lief
daarom geven wij een brief (...)
Belofte maakt schuld en daarom zal er straks ook nog een brief voor het paard ontstaan. Het worden er zelfs drie!
Als Renate de kinderen laat horen hoe het vers en de 'paardenbrieven' luiden, is iedereen het erover eens dat het zo wel kan.

Voor nu alles in de enveloppe gaat, wil Laura haar brief nog kopiëren en Stéphanie vraagt op het laatste moment nog of Renate haar verhaal wil opschrijven:

*lief paard,
ik ga donderdag naar de ballet
en dan ga ik naar sinterklaas toe
met het paard en dan krijg ik
een verrassing op ballet.*

LEERKRACHTVAARDIGHEDEN

Renate en haar collega's in het project zetten zich ervoor in om geletterdheid bij kinderen te stimuleren binnen de kaders van interactief taalonderwijs. Daarmee zien zij gesprekken met kinderen als een elementair middel voor actief (taal)leren. Zij proberen onbevooroordeeld te luisteren en te reageren op kinderen en bieden hen veel ruimte voor eigen inbreng. In bovenstaand voorbeeld stimuleert Renate dat kinderen hun denkproces kenbaar maken door hen hardop te laten nadenken over oplossingen en nieuwe initiatieven. Zij stelt zich op als meedenkende en soms meerwetende gesprekspartner. Haar eigen betrokkenheid en die van kinderen is een vereiste bij de totstandkoming van zinvolle activiteiten.

Voor de ontwikkeling van geletterdheid zijn bepaalde leerkrachtvaardigheden zeer wenselijk. Demonstreren van voorbeeldgedrag is er een van. Leerkrachten kunnen aan de hand van voorbeeldgedrag laten zien wanneer lezen en schrijven gebruikt worden en wat de functies van geschreven taal zijn in het leven van alledag. In het voorbeeld komt tot uitdrukking dat geschreven tekst communicatieve waarde krijgt en dat ze een aanleiding vormt voor vervolgvacaties op initiatief van kinderen zelf. Ze krijgen de gelegenheid om op hun eigen niveau bepaalde teksten te schrijven. De schrijfproducten van kinderen zijn waardevol. De leerkracht is alert op een positieve bespreking ervan. Dat kinderen intussen van alles opsteken over de relatie tussen gesproken en geschreven taal en dat hun taalbewustzijn hierdoor toeneemt, leidt geen twijfel. Een belangrijke vaardigheid waar leerkrachten intensief aan werken, is het samen met kinderen inrichten van een stimulerende lees- en schrijfmgeving waarin

Onderdeel van de themahoek van Sinterklaas.

ze (zelfstandig) functionele lees- en schrijftaken kunnen uitvoeren. Ook in de sinterklaastijd doet die leeromgeving ertoe. In de groep van Marjo, Mirjam en Annelies is het gebruikelijk om aan het begin van een project of thema in de gang een speciaal themahoekje met woordlabels in te richten. In de hoek is altijd een werktafel voor de kleuters. Kinderen schrijven hier de woorden na die ze nodig hebben in hun werkstukken en verhalen. In de themahoek van Sinterklaas is een brievenbus opgesteld. Hierin kunnen de kinderen hun wensen en verlanglijstjes aan de Sint kwijt. De woorden die voor de kinderen belangrijk zijn, kunnen een plaats krijgen op een onthoudbord in de klas. Een woord is vaak voorzien van een beeldtekening, zodat kinderen steun hebben bij het vinden van het woord dat zij zoeken. Tijdens de sinterklaasperiode staan op het bord verschillende benamingen die kinderen in de aanhef van hun brieven gebruiken: niet alleen sint en piet, maar ook sinterklaasje, pietje, zwarte piet en pieterbaas. Kinderen brengen deze namen zelf in. In de leeskast zitten nu ook folders van speelgoedwinkels. Ze worden uitvoerig bestudeerd. Duplicaten van die folders gebruiken de kinderen bij het opstellen van verlanglijstjes. Op het nieuwsbord verschijnen af en toe berichtjes: bijvoorbeeld een krantenberichtje over

de intocht van Sinterklaas of korte berichtjes die de kinderen zelf hebben opgesteld. In weer een andere groep ontstaat een kantoor van Sinterklaas: hier worden cadeautjes ingepakt en daarna voorzien van de namen van de personen voor wie ze bedoeld zijn. Ook pepernoten bakken blijkt een interessante activiteit. Op de vraag aan kinderen hoe we eigenlijk pepernoten kunnen bakken, weet een van de kinderen dat je daarvoor een 'receptie' nodig hebt. 'Daar staat op wat je nodig hebt, hoeveel en hoe je pepernoten moet bakken.' Het recept wordt erbij gehaald en gezamenlijk bestudeerd. Als het deeg gemaakt wordt, willen kinderen controleren of het klopt met de beschrijving in het recept.

LEES- EN SCHRIJFROUTINES

In een stimulerende lees- en schrijffomgeving lezen en schrijven kinderen niet alleen graag, maar ze praten er ook veel over. Om dit praten tot een vast onderdeel van het reilen en zeilen in kleutergroepen te maken, voeren leerkrachten bepaalde lees- en schrijfroutines uit. Dit zijn vaste, terugkerende leermomenten rond geschreven taal. Het verloop van die activiteiten is bij kinderen bekend, waardoor zij zich heel direct op de inhoud van de activiteit kunnen richten. Een voorbeeld van zo'n routine is 'het boek van de week'. In de sinterklaastijd liggen er meerdere boeken over Sinterklaas in de kring. Met elkaar bepalen de kinderen welk boek zij het leukste vinden en waarom. Kinderen kunnen zich hierop

voorbereiden. Het boek dat de meeste stemmen krijgt, komt de komende twee weken centraal te staan. Een deel van de routine is dat kinderen aan de hand van de platen van het boek vertellen wat ze al weten. Voorspellingen noteert de leerkracht op een groot vel papier. De reacties van kinderen op het boek betreft de leerkracht vervolgens bij haar planning. Op deze wijze zijn kinderen direct betrokken bij de invulling van hun leerproces.

Renate Göritzer en haar collega's van basisschool St. Dionysius, basisschool St. Jozef en basisschool Trudo, willen we graag bedanken voor de enthousiaste uitvoering van de activiteiten die in dit artikel zijn beschreven.

Literatuur

- Aarnoutse, C., L. Verhoeven (2000), Interactief taalonderwijs. In: *Taal Lezen*, jrg. 1, nr 1 (bijlage bij Plein Primair). PMPO, Den Haag.
- Bus, A.G. (1995), *Geletterde peuters en kleuters. Theorie en praktijk van ontluikende geletterdheid*. Boom, Meppel.
- Verhoeven, L., C. Aarnoutse (red), A. de Blauw, T. Boland, K. Vernooij, R. van het Zandt (1999), *Tussendoelen beginnende geletterdheid. Een leerlijn voor groep 1 tot en met 3*. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

Margareth van Kleef is projectleider Geletterdheid bij het Expertisecentrum Nederlands; Jos Weinberg is schoolbegeleider binnen het project en werkzaam bij het SPC in Sittard.

Folders bekijken en gebruiken voor eigen werk.